

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.083>

УДК 330.101.8:001.4]:330.1(477)

JEL: A13, B30, B49, H89, I39, J54, L31, P59

Гончаренко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0414-8892>

Google Scholar:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=2rqzaOEAAA&hl=uk>

e-mail: prof.goncharenko@gmail.com

Пантелеймоненко А.О., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3714-1934>

Google Scholar:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=LAFa7bUAAA&hl=uk>

e-mail: panandriy@ukr.net

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНА «СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

*«Правильно визначаєте значення слів і ви позбавите світ від половини непорозумінь»
Декарт*

Стаття присвячена висвітленню проблем, пов'язаних із не завжди коректним використанням терміна «соціальна економіка» в українській економічній науці. Зроблено акцент на тому, що багато українських дослідників у своїх працях щодо соціальної економіки часто спираються на досить дискусійні підходи представників російської економічної думки і мало уваги приділяють сучасним європейським напрацюванням у цій сфері. Зроблено спробу відтворити цілісну картину генези наукового терміну «соціальна економіка», починаючи із робіт економістів кінця XIX – початку XX ст., зокрема, Ш. Дюнауйє («Новий трактат про соціальну економіку»; 1830 р.), Л. Вальраса («Дослідження соціальної економіки», 1896 р.), Ш. Жіда («Соціальна економіка. Інститути соціального прогресу»,

© Гончаренко В.В., Пантелеймоненко А.О., 2020

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2020. Вип. 53

1912 р.), К.Г. Касселя («Теорія соціальної економіки», 1918 р.), А. Мюллера-Армака та сучасних зарубіжних вчених. Виявлено першопричини термінологічної плутанини з використанням терміна «соціальна економіка» у вітчизняній економічній науці. Встановлено, що цей термін історично використовувався у двох різних значеннях – для макро- і для мікрорівня економіки. Перше значення терміна «соціальна економіка» було пов'язане з певними теоретико-політекономічними концепціями «покращення» капіталізму і до Другої світової війни існувало переважно в теорії. У другому значенні «соціальна економіка» реально існувала ще з середини XIX ст. і була представлена унікальними суб'єктами капіталістичної економіки, що мали «некапіталістичну природу» і чітке соціальне спрямування. До них, передусім, відносили кооперативи. Доведено, що два значення поняття «соціальна економіка» еволюціонували у два окремі терміни – «соціальна економіка» та «соціально-орієнтована ринкова економіка». Їх ототожнення є суттєвою методологічною помилкою. Обґрунтовано висновок, що сьогодні в країнах ЄС термін «соціальна економіка» вживається переважно для означення сукупності унікальних соціально-орієнтованих неприбуткових організацій, таких як кооперативи, товариства взаємодопомоги, соціальні підприємства, асоціації, фонди тощо, які формують особливий «третій сектор» ринкової економіки, принципово відмінний від приватного і державного.

Ключові слова: соціальна економіка, соціальна ринкова економіка, соціально-орієнтована економіка, кооперативи, товариства взаємодопомоги, соціальні підприємства, асоціації, фонди.

Honcharenko V., Panteleimonenko A.

DISCUSSION ASPECTS OF USING THE TERM «SOCIAL ECONOMY» IN MODERN UKRAINIAN ECONOMIC SCIENCE

The article is devoted to the problem of not always correct use of the term «social economy» in Ukrainian economic science. It is shown that many Ukrainian researchers in their works on social economy issues are mostly applying to the approaches of Russian economists, and pay little attention to the achievements of modern European researchers in this field. The article contains the attempt to recreate genesis of the term «social economy», starting with economic works of the end of XIX – beginning of the XX centuries by C. Dunoyer («Nouveau traité sur l'économie sociale», 1830), L. Walras («Etudes d'économie sociale», 1896), C. Gide («Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social»,

1912), G. Cassel («Theoretische Sozialökonomie», 1918), A. Müller-Armack and modern foreign scientists. The reasons which cause terminological confusion in domestic economic science with the existing term «social economy» have been identified. It is stated that this term has been historically used with two different meanings: for macro- and micro-levels. The first meaning of the term «social economy» was associated with certain theoretical and political concepts of «improving» capitalism, and before World War II existed mainly in theory. In the second meaning, «social economy» actually existed since the mid-nineteenth century in the form of unique subjects of the capitalist economy, which had a non-capitalist nature and a clear social orientation, to which the cooperatives were primarily concerned. It is proved that the two meanings of the term «social economy» have evolved in two additional terms: «social economy» and «socially-oriented market economy»; and unification of theirs is a rather serious methodological mistake. It is substantiated that today in the EU countries, the term «social economy» is used mainly to refer to set of unique socially-oriented non-profit organizations, such as cooperatives, mutual aid societies, social enterprises, associations, foundations, etc., which form special «third sector» of market economy, fundamentally different from private and public ones.

Keywords: social economy, social market economy, socially-oriented economy, cooperatives, mutual aid societies, social enterprises, associations, foundations.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні з'являється все більше робіт, у яких вживається термін «соціальна економіка» та його модифікації, такі як «соціальна ринкова економіка», «соціально-орієнтована економіка» тощо. При цьому, різні автори вкладають різний зміст у вказані поняття, що часто відрізняється від традиційного розуміння цього терміна західною економічною наукою. Важко точно встановити причини цієї термінологічної плутанини. За нашою гіпотезою, це стало наслідком процесу «осучаснення» навчальних планів українськими ВНЗ у 1990-х роках, при відмові від викладання дисципліни «Політична економія». Не можна не погодитись із Т. Смовженко, яка, досліджуючи цей процес, справедливо зауважила: «На жаль, окремі вітчизняні науковці і нині не сприймають західну економічну теорію і надають перевагу класичній політичній економії, переважно обмежуючись її ліворадикальними поглядами. Другі без застережень переходять до викладання теорії ринкової економіки. Треті намагаються поєднати ці два підходи, створюючи

курс роздвоєної і суперечливої економічної теорії, що формує різну логіку економіки і вносить певні парадокси в поняттєво-категоріальний апарат» [24, с. 100]. У процесі цієї трансформації виникли не тільки класичні курси «Макроекономіка» та «Мікроекономіка», а також інші нові навчальні курси економічного спрямування. Саме оригінальність назви «соціальна економіка», на нашу думку, викликала підвищену увагу до цього терміна серед українських учених. Аналіз робіт, де зустрічається цей термін, дозволив зробити висновок про те, що часто змістовна частина поняття «соціальна економіка» в працях українських економістів не відповідає традиційному розумінню терміна «social economy» представниками сучасної західної економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші ґрунтовні роботи, в яких використовувався термін «соціальна економіка» почали з'являтися на теренах СНД наприкінці 1990-х років. Одними із перших дослідників цієї проблематики були російські вчені Р.С. Грінберг, А.Я. Рубінштейн [8], Т.В. Юрьєва [26], Г.Е. Слезінгер [23] та український дослідник В.Г. Єременко [10; 11]. Пізніше з'явилися праці О.О. Бєляєва, М.І. Діби, В.І. Кириленка [25], У.Б. Баймуратова [2], І.О. Кірноса [13], О.А. Кузнецова [15], Р.Ф. Атаманюк, Е.А. Атаманюк [1], А.О. Сімахової [22], С.Ю. Гончарової, А.Б. Гончарова, Н.В. Аграмакової [7] та інших вітчизняних учених. Переважна більшість цих дослідників поділяють думку, що соціальна економіка вивчає «...закони й закономірності розвитку економічних відносин в їхній системній залежності від соціальних, політичних, етнічних, релігійних, антропологічних елементів, що обумовлюють підвищення добробуту людини» [25, с. 6]. Такий політекономічний погляд на соціальну економіку з акцентом на макроекономічні аспекти сьогодні є найбільш поширеним у економічній науці країн пострадянського простору. Але серед представників західної економічної думки домінує інша точка зору на соціальну економіку, де вона розглядається з позиції мікроекономіки – діяльності особливих суб'єктів господарювання, що мають чітко виражене соціальне спрямування і формують специфічний сектор ринкової економіки, так званий «третій сектор», відмінний від державного і приватного. Такий підхід, крім авторів цієї статті, поділяє В.Л. Валентинов [39; 40], О.Н. Пряжнікова [19], Ю.М. Дерев'яно, Л.Г. Мельник, О.В. Кубатко [9], О.О. Романовський [20] та деякі інші вітчизняні вчені. Серед сучасних зарубіжних дослідників, що

дотримуються такої точки зору, передусім, слід назвати К. В'єнні, Ж. Дефурні, П. Девелтера, С. Кальво, А. Моралеса, Я. Зікідіса, Р.Ч. Авілу та інших.

Метою статті є аналіз дискусійних аспектів вживання терміна «соціальна економіка», визначення його сутності та генези для приведення у відповідність понятійно-категоріального апарату в українській економічній науці й подолання термінологічної плутанини.

Виклад основного змісту дослідження. Термін «соціальна економіка» (франц. – *économie sociale*) вперше був використаний у 1830 р. французьким економістом Шарлем Дюнуайє в праці «*Nouveau traité d'économie sociale*» (пер. укр. – «Новий трактат про соціальну економіку»), в якій він виступив із критикою підходів Адама Сміта щодо вільного ринку та акцентував увагу на моральному аспекті економічних відносин. Інший французький економіст – Леон Вальрас у праці «*Etudes d'économie sociale*» (пер. укр. – «Дослідження соціальної економіки», 1896 р.) «визначив політичну економію, як науку про соціальну вразливість, а соціальну економіку – як науку про соціальну справедливість» [31, с. 7; 33, с. 2040]. Шведський економіст Карл Густав Кассель у своїй книзі «*Theoretische Sozialökonomie*» (пер. укр. – «Теорія соціальної економіки», 1918 р.), розглядаючи з позиції макроекономіки фактори виробництва, циклічність та структурні особливості економіки пропонував шляхи «соціально-економічної гармонізації», «оптимізації» та загальної «рівноваги» в суспільстві [29].

Важливий внесок у розвиток не тільки теоретичних, а й, передусім, практичних аспектів розбудови соціальної економіки належить ще одному французькому економісту – Шарлю Жіду, який запропонував принципово інший погляд на соціальну економіку та її побудову. Відійшовши від загальнотеоретичних концепцій соціальної економіки та їх політекономічного макрорівня, він звернув увагу на практичну реалізацію ідеї соціальної економіки на мікрорівні. З цією метою Ш. Жід почав шукати можливі моделі і форми господарської діяльності, які б могли стати елементами нової соціальної економіки, її «цеглинками», та реально допомагали б людям покращити їхнє життя в жорстких умовах ринку. До основних суб'єктів соціальної економіки Ш. Жід відносив кооперативи різних видів (споживчі, ремісничі, сільськогосподарські, житлові, «народні банки» тощо), товариства взаємодопомоги,

робітничі асоціації [16, с. 30–31], які мали некапіталістичну природу (не мали на меті отримання прибутку). З цього приводу Ш. Жід зазначав: «Якщо теперішній економічний порядок має бути змінений, він може бути змінений лише формами об'єднання, ... тобто кооперативами, що включатимуть як споживачів, так і виробників» [31, с. 132]. Подібні погляди поділяли багато економістів та громадських діячів того часу, зокрема Ж. Фоке, Л. Блан, Б. Лавернь, М. Туган-Барановський, О. Чаянов та інші.

Таким чином, до 40-х років ХХ ст. термін «соціальна економіка» не тільки отримав повне академічне та інституційне визнання, а й вживався у двох різних значеннях. Перше було пов'язане із загальнотеоретичними аспектами макроекономіки і певними теоретико-політекономічними концепціями «покращення» капіталізму. Друге – із практичними аспектами мікроекономіки для означення особливого для капіталізму типу підприємств (організацій), що мають «некапіталістичну природу» (не прагнуть до отримання прибутку) й формують окремий, специфічний сектор капіталістичної економіки. При цьому, слід зазначити, що у першому значенні соціальна економіка існувала переважно теоретично як абстрактна макроекономічна модель, а у другому – на практиці, у формі реальних господарюючих суб'єктів, діяльність яких здійснювалась на основі ідеї взаємодопомоги і мала чітке соціальне спрямування.

У зв'язку з цим, твердження багатьох сучасних українських дослідників про те, що поняття «соціальна економіка» з'явилося в післявоєнній Німеччині й у науковому світі трактується як суспільна економіка [14, с. 13; 25, с. 6] є не зовсім коректним. Причиною цього, на наш погляд, могла стати поширена термінологічна плутанина в багатьох російськомовних джерелах, на які у своїх дослідженнях спиралась українські вчені.

У процесі дослідження праць російських вчених щодо соціальної економіки нами виявлено досить цікавий факт. Ю.В. Веселов зазначає, що в 1904 р. у Москві вийшов російський переклад першої монографії з економічної соціології Г. де Греефа «*La sociologie économique*» – «Социальная экономия» [3, с. 63]. Однак, ніхто з російських науковців не звернув увагу на те, що книга з французькою назвою «Економічна соціологія» при перекладі незрозумілим чином отримала назву «Соціальна економіка». Очевидно, що у цьому випадку назва книги в російському перекладі не відповідає її змісту. Ця прикра помилка 1904 року

привела до того, що в радянській економічній науці термін «соціальна економіка» був відомий, але його розуміння було деформоване, а термін «економічна соціологія» не існував взагалі. І лише у 1982 році до російськомовного наукового обігу його ввела Т.І. Заславська. У своєму інтерв'ю з цього приводу вона зазначила: «Ми прийшли до висновку, що ... загальна сфера наших інтересів і нашої роботи – соціальні механізми розвитку економіки. Причому це – не соціальна сфера економіки, а щось зовсім інше. Це соціологія всередині економіки, всередині економічних відносин – соціологія економічних відносин, соціологія економічного життя. І тоді ми (ніби авансом), узагалі-то ще цілком не уявляючи собі, що це за наука і, взагалі-то кажучи, не читавши спеціальних робіт у цій галузі, вирішили, що курс, який треба викладати, буде називатися «Економічна соціологія» [12, с. 8–9]. На запитання кореспондента «чи це було колективне рішення? Звідки це взялося?» Т.І. Заславська відповіла: «Колективне, кафедра наша вирішила. А взялося нізвідки. Самі придумали, і все... А ось після того, як ми це придумали, то стали міркувати над тим, що ж це таке – економічна соціологія. Стали дивитись у енциклопедіях визначення будь-яких суміжних наук: що таке фізична хімія, хімічна фізика... І прийшли до висновку, що хоча єдиної закономірності у визначеннях цих суміжних наук не було, але переважала така тенденція, що іменник (фізика, хімія, біологія), як правило, відноситься до методології, а прикметник (хімічна, фізична та ін.) – до тієї сфери дослідження, до якої вона додається... І тоді нас це влаштувало: не соціальна економіка, а економічна соціологія» [12, с. 9]. Це інтерв'ю яскраво демонструє досить вільне введення до наукового обігу й трактування радянською наукою окремих наукових термінів. На той час це було природно, бо базувалось на ідеологічних розбіжностях із західною «буржуазною» наукою. Однак, такий підхід залишився і в сучасній російській економічній науці, на що звертає увагу Е.В. Самігуллін [21].

На нашу думку, у своїх роботах щодо соціальної економіки більшість сучасних українських дослідників мало уваги приділяють європейським підходам і недостатньо критично ставляться до поглядів російської економічної науки з названої проблематики. Зокрема, в одному з популярних вітчизняних підручників з курсу «Соціальна економіка» зазначається, що «Т.І. Заславська вирізняє три «чистих типи» соціальної економіки: охлократичний, олігархічний і демократичний. Перший тип характеризується тим,

що така економіка головним чином працює на нижчі прошарки суспільства. Олігархічний тип пов'язаний з орієнтацією на задоволення інтересів вищих прошарків. І, нарешті, демократична орієнтація пов'язана з підтримкою середніх прошарків, за якої підтримується середній клас» [25, с. 7]. Нам не вдалося знайти підтвердження такої класифікації у працях представників західної економічної науки. І це закономірно, адже термін «олігархічна соціальна економіка» у західних вчених, як мінімум, викликав би подив і логічне запитання «Чим олігархічна соціальна економіка відрізняється від просто олігархічної економіки?».

Ще однією причиною термінологічної плутанини щодо поняття «соціальна економіка», на нашу думку, могло стати звернення українських вчених до досвіду Німеччини періоду її відбудови після Другої світової війни. Основою відбудовного процесу стала концепція, що поєднувала елементи капіталістичної (ринкової) економічної системи з соціальною політикою держави. Такий підхід базувався на розробках Альфреда Мюллера-Армака – німецького економіста і соціолога, який у 1947 р. у своїй праці «Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft» першим застосував термін «Soziale Marktwirtschaft», що англійською перекладається як «social market economy». Фактично, до зрозумілого і поширеного на той час терміна «соціальна економіка» було додано важливе уточнююче слово «ринкова», що підкреслювало специфічність пропонованої моделі та її відмінність від існуючого до цього поняття. У російських джерелах цей термін почав перекладатись як «социальное рыночное хозяйство», «социально-рыночная экономика» і рідше – «социально-ориентированная рыночная экономика». На нашу думку, саме останній термін є найбільш вдалим, адже найкращим чином відображає закладений у нього зміст. Саме до «нового синтезу» ринкової свободи та соціального захисту й прагнув А. Мюллер-Армак [27], розглядаючи нову модель повоєнної німецької економіки як концепцію особливого «третього шляху». Ця макроекономічна модель була чимось середнім між економіками капіталістичного та соціалістичного типу. В її основі лежали ринкові відносини, але із підвищеною соціальною функцією держави.

Слід звернути увагу на те, що у повоєнний період термін «social market economy» («соціальна ринкова економіка») почав швидко набувати популярності та використовувався переважно для характеристики німецької, а пізніше західно-європейської

макроекономічної моделі. Поряд із цим продовжував існувати термін «social economy» («соціальна економіка»), який ще у роботах Ш. Жіда кінця XIX ст. використовувався для означення окремого сектора ринкової економіки, що на мікрорівні включав сукупність специфічних соціально-орієнтованих суб'єктів ринкової економіки, які не мали на меті отримання прибутку та розподілу його між власниками (спочатку вони називались «некапіталістичними», а пізніше – «неприбутковими» (non-profit) організаціями). До цього сектора «соціальної економіки», передусім, відносились кооперативи, а також товариства взаємодопомоги та асоціації, що об'єднувались однією назвою – «третій сектор», що підкреслювало їх принципову відмінність від суб'єктів приватного (комерційного) та державного секторів економіки [5; 6; 17; 18]. У табл. 1 показано принципову різницю між двома значеннями терміна «соціальна економіка» та їх співвідношення.

Таблиця 1

Основні характеристики різних значень терміна «соціальна економіка»

Модель економіки	Сектори економіки		
	Приватний	Державний	«Третій сектор» (соціальна економіка-2)
Капіталістична ($P \rightarrow \infty$; $C \rightarrow \min$)	max	min	max
Соціалістична ($P \rightarrow 0$; $C \rightarrow \max$)	min	max	min
«Третій шлях» (соціальна економіка-1) а з 40-х років XX ст.- (соціальна ринкова економіка) ($P < \max$, $C > \min$)	max	$\min < D < \max$	max

де, P – ринкова свобода; C – соціальний захист.

Джерело: розроблено авторами.

Капіталізм характеризувався практично необмеженою ринковою свободою ($P \rightarrow \infty$) та мінімальним соціальним захистом населення ($C \rightarrow \min$). Соціалізм – декларованим прагненням до соціального захисту людей ($C \rightarrow \max$) на основі руйнування ринкових відносин ($P \rightarrow 0$). Ці крайні, діаметрально протилежні моделі економіки призвели до пошуку «третього шляху», одним із ва-

ріантів якого стала розроблена наприкінці XIX ст. макроекономічна модель «соціальної економіки». Ця теоретична концепція почала отримувати своє практичне втілення лише у 40-х роках XX ст. у повоєнній Німеччині та інших країнах Європи під назвою «соціальна ринкова економіка». При цьому, термін «ринкова» було вжито не випадково, а для уточнення особливості цієї моделі – «модернізований» капіталізм з обмеженою ринковою свободою ($P < \max$) та підсиленням соціальним захистом населення ($C > \min$). Слід зазначити, що у кожній з перелічених моделей економіки існували й отримали різний розвиток три сектори – приватний, державний і «третій», сформований особливими підприємствами (організаціями), які за своїми цілями і соціально-економічною природою фактично формували «соціальну економіку» на мікрорівні.

На відміну від приватного сектору (основою якого була приватна власність та приватні інтереси окремих осіб) та державного сектору (що базувався на державній власності й інтересах держави), у секторі організацій «соціальної економіки» пріоритетом були спільні інтереси групи осіб з однаковими економічними потребами, відносини будувались на колективній власності та демократичних засадах (рівні права, відповідальність тощо). Зрозуміло, що такі організації суттєво відрізнялись від суб'єктів приватного та державного секторів. Організації цього сектору отримали мінімальний розвиток в соціалістичній моделі економіки у зв'язку із тотальним державним домінуванням. Але при класичному і «модернізованому» капіталізмі вони отримували максимальний розвиток, доповнюючи своєю діяльністю як приватний, так і державний сектори економіки. Важко не погодитись із точкою зору бельгійських вчених Ж. Дефурні та П. Девелтера, які зазначають, що «головний урок, який слід засвоїти, – це те, що в Європі сучасна соціальна економіка була сформована не однією течією економічної думки XIX століття, а, скоріше, взаємодією провідних ідеологій» [38, с. 6].

За дослідженням експертів Європейського соціально-економічного комітету (консультативного органу ЄС) «з кінця Другої світової війни до 1977 р. термін «соціальна економіка» практично випав із щоденного використання...» [37, с. 8]. Однак, у 1977 р. Анрі Дерош, французький соціолог, теолог і філософ запропонував узагальнюючий термін «enterprises of Social Economy» (пер. укр. – «підприємства соціальної економіки») для

означення організацій «третього сектора» економіки – не тільки традиційних кооперативів, товариств взаємодопомоги, асоціацій, а також нових організацій – соціальних підприємств і фондів, що також мають неприбуткову природу. При цьому А. Дерош наголошував на невдалості терміна «non-profit organizations» (перекл. укр. – «неприбуткові організації») у зв'язку із неоднозначним, часто негативним його сприйняттям [30, с. 14].

Ця ініціатива була підтримана у країнах Європи. Проте широкому практичному застосуванню цього терміна на міждержавному рівні серед країн ЄС заважала неузгодженість термінології окремих держав, зокрема, Німеччини. Саме тому питання соціальної економіки було винесене на рівень Європейської комісії для подолання цієї неузгодженості [28]. У Європейському парламенті у 1990 р. було створено спеціальну інтернаціональну групу з питань розвитку соціальної економіки [34, с. 10]. У процесі розпочатих на рівні ЄС дискусій стосовно подальшого розвитку сектора соціальної економіки виник ще один термін – «*solidarity economy*» (пер. укр. – «солідарна економіка»), який можна вважати підвидом соціальної економіки.

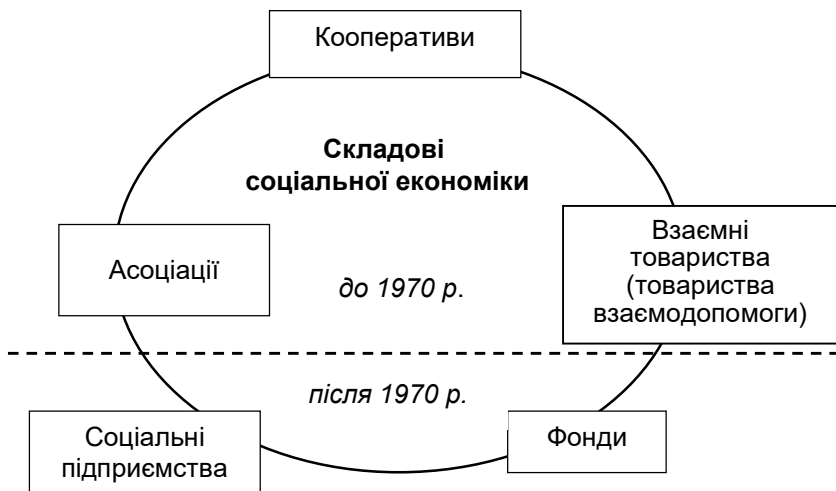

Рис. 1. Сучасний сектор «соціальної економіки» Європи
Джерело: складено авторами.

Сучасний сектор соціальної економіки в Європі представлений кооперативами, взаємними товариствами (товариствами взаємодопомоги), асоціаціями, фондами та соціальними підприємствами (рис. 1).

Наразі в Європі напрацьовано критерії приналежності організацій до суб'єктів соціальної економіки (рис. 2).

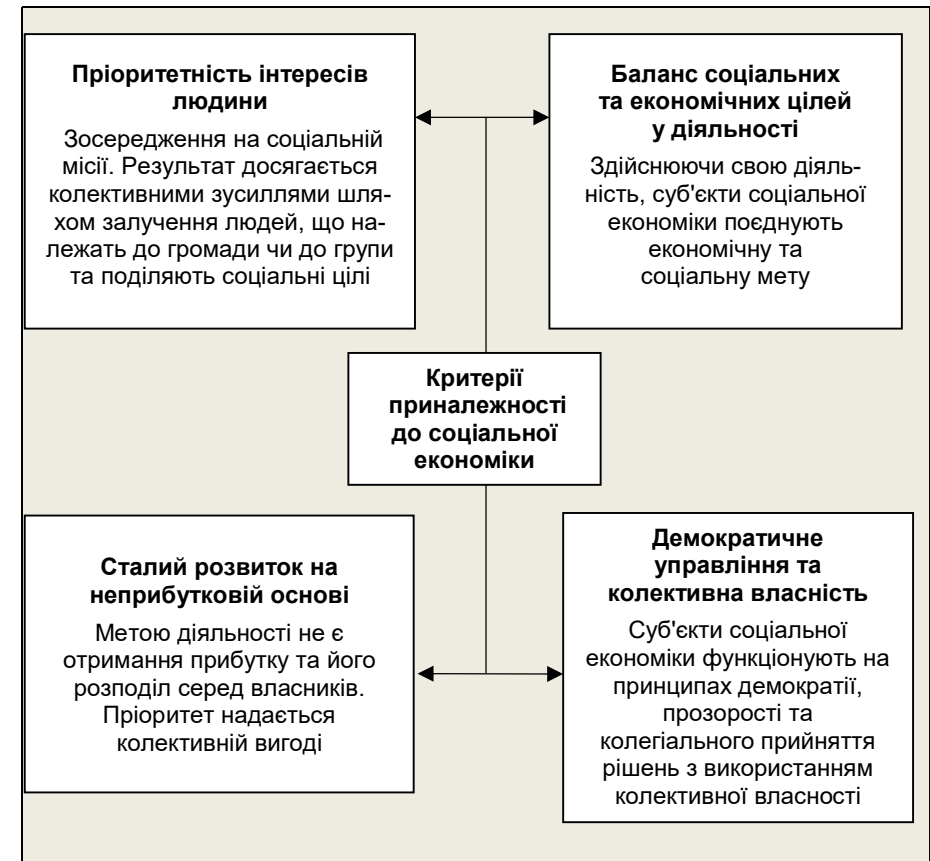

Рис. 2. Критерії, що визначають приналежність до соціальної економіки

Джерело: адаптовано авторами на основі [32, с. 8].

Європейське законодавство про соціальну економіку отримало поштовх із прийняттям резолюції Європейського парламенту

від 19 лютого 2009 р. «Social Economy (2008/2250(INI))», що закликала країни-члени Європейського Союзу покращити умови для розвитку соціальної економіки шляхом прийняття відповідних національних законів. У резолюції Європарламенту зазначається, що уряди країн-членів у прийнятих національних законах «Про соціальну економіку» мають передбачити визнання важливої ролі та підтримку розвитку підприємств соціальної економіки. Після цього країни ЄС почали активно приймати національні закони «Про соціальну економіку» – Іспанія (2011), Португалія (2013), Франція (2014), Румунія (2015), Греція (2016), Бельгія (2017) [34, с. 56]. В інших країнах ця робота активно ведеться, свідченням чого є «Європейський саміт з питань соціальної економіки 2020», проведення якого заплановано на 26–27 листопада 2020 р. (м. Мангейм, Німеччина) [35; 32].

За офіційними даними Європейської Комісії, в Європі наразі діє понад 2 млн підприємств, які представляють сектор соціальної економіки, що складає 10% усіх підприємств Європейського Союзу. У діяльності цих підприємств задіяно понад 11 млн працівників (близько 6% від їх загальної кількості в ЄС) [35].

Таким чином, термін «соціальна економіка» в країнах Європейського Союзу сьогодні трактується як окремий сектор економіки, представлений недержавними, неприбутковими, соціально-орієнтованими, демократичними організаціями, до яких відносяться кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації, соціальні підприємства і фонди.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Значна частина українських дослідників соціальної економіки у своїх роботах приділяють недостатньо уваги сучасним європейським напрацюванням у цій сфері, а спираються переважно на досить дискусійні підходи російської економічної науки.

2. Першопричинами термінологічної плутанини щодо використання терміна «соціальна економіка» в українській науковій літературі стали некоректність перших перекладів праць західних економістів із цієї проблематики та існування впродовж тривалого часу двох різних значень цього терміна – для макро- і для мікроекономічного рівня. Перше значення терміна «соціальна економіка» було пов'язане з певними теоретико-політекономічними концепціями «вдосконалення» капіталізму і до Другої світової війни існувало переважно в теорії. У другому значенні «соціальна економіка» реально існувала ще з середини

XIX ст. у формі унікальних суб'єктів капіталістичної економіки, що мали «некапіталістичну природу» й чітке соціальне спрямування, до яких, передусім, відносились кооперативи.

3. Два значення терміна «соціальна економіка» в європейській економічній науці еволюціонували у два окремих терміни – «соціальна економіка» та «соціально-орієнтована ринкова економіка», ототожнення яких є суттєвою методологічною помилкою.

4. Сьогодні в країнах ЄС термін «соціальна економіка» вживається переважно для означення особливого «третього» сектора ринкової економіки, який принципово відрізняється від приватного та державного секторів і включає сукупність унікальних соціально-орієнтованих неприбуткових організацій, таких як кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації, соціальні підприємства та фонди тощо. Тому предмет соціальної економіки належить переважно до мікрорівня.

5. Для означення різних аспектів «покращення» та соціального спрямування ринкової економіки, її «соціалізації» на макрорівні в європейських країнах використовується термін «соціально-ринкова економіка». Для України в цьому значенні більш доцільно використовувати термін «соціально-орієнтована ринкова економіка», як це робить, наприклад, академік В.М. Геєць [4]. Це підкреслює різницю між двома співзвучними термінами і зміщує акцент у терміні «соціальна економіка» на слово «соціальна», а у терміні «соціально-орієнтована ринкова економіка» – на «ринкова». Такий підхід дозволяє уникнути термінологічної плутанини і уніфікує вживання цих наукових термінів.

Слід зазначити, що проблематика соціальної економіки є досить багатогранною і недостатньо дослідженою українською економічною наукою. Зокрема, потребують подальших наукових розробок питання щодо застосування понять «соціальна економіка» та «суб'єкт соціальної економіки» в українському законодавстві; закріплення в законодавстві та суспільній думці статусу кооперативів як найстаріших і найпоширеніших суб'єктів соціальної економіки, ефективного інструменту покращення життя широких верств населення; розробка механізмів формування ефективного кооперативного сектора в різних галузях і сферах національної економіки; дослідження унікальної соціально-економічної неприбуткової природи кооперативів; пошук моде-

лей кооперування та інтеграції різних видів кооперативів, створення ефективних кооперативних систем.

1. Атаманюк Р.Ф., Атаманюк Е.А. Соціальна економіка: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 203 с.
2. Баймуратов У.Б. Нова соціальна економіка: парадигма і перспективи. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2010. № 2(41). С. 54–59.
3. Веселов Ю.В. Экономическая социология в России: история и современность. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1999. Т. II. № 2. С. 63–70.
4. Геєць В.М. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні. *Економіка України*. 2000. № 1. С. 4–11.
5. Гончаренко В.В. Неприбуткова природа кооперативних форм господарювання. *Регіональні перспективи*. 1999. № 4(7). С. 7–10.
6. Гончаренко В.В., Мілька А.І. Соціально-економічна ефективність кооперативних підприємств та національних кооперативних систем (нові теоретико-методологічні підходи). *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2016. № 2(74). С. 9–17.
7. Гончарова С.Ю., Гончаров А.Б., Аграмакова Н.В. Соціальна економіка: сутність, принципи, функції та основні орієнтири для України. *Бізнесінформ*. 2018. № 3. С. 21–26.
8. Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я. Проблемы общей теории социальной экономики. *Экономическая наука современной России*. 1998. № 2. С. 34–56.
9. Дерев'янюк Ю.М., Мельник Л.Г., Кубатко О.В. Соціальна та солідарна економіка: поняття та сутність, досвід та перспективи. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 3. 89–98.
10. Єременко В.Г. Соціальна економіка: навчальний посібник. Видання друге, адаптоване й доповнене. Київ: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. 351 с.
11. Єременко В.Г. Основи соціальної економіки: Популярний курс. Київ: МАУП, 1997. 168 с.
12. Інтерв'ю Заславської Т.І. 26 февраля 2002 г. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaslavskaya-tatyana-ivanovna/viewer> (дата звернення 22.04.2020).
13. Кірнос І.О. Предмет пізнання соціальної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2(20). С. 35–39.
14. Коваленко О.М., Мазник Л.В. Соціальна економіка: Конспект лекцій. Київ: НУХТ, 2013. 170 с.
15. Кузнецов О.А. Соціальна економіка у працях М.Д. Кондратьєва. *Економічний вісник Національного аграрного університету*. 2016. № 3. С. 31–38.
16. Пантелеймоненко А.О., Гончаренко В.В. Про використання терміна «соціальна економіка» в українській економічній науці. Збірник наукових праць науково-практичної конференції 22–23 квітня 2020 року Полтавської державної аграрної академії. Полтава: РВВ ПДАА, 2020. С. 30–31.
17. Пантелеймоненко А.О. Неприбуткова природа кооперативних організацій. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки*. 2009. № 1(32). С. 20–25.
18. Пантелеймоненко А.О. Третій сектор: кооперативи як особлива форма неприбуткових організацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 9. С. 11–17.
19. Пряжникова О.Н. Социальная и солидарная экономика: возможности для устойчивого развития. *Экономические и социальные проблемы России: сб. науч. трудов*. 2014. № 2. С. 86–107.
20. Романовський О.О. Огляд тенденцій розвитку соціальної економіки в умовах глобалізації та світових економічних криз. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4133> (дата звернення: 22.04.2020).
21. Самигуллин Э.В. Разнообразие типизации экономики не соответствует действительности. *Экономика и современный менеджмент: теория и практика*. 2015. № 12(54). С. 62–69.
22. Сімахова А.О. Еволюція підходів до трактування соціальної економіки у глобальному розумінні *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство та міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 9. С. 80–89.
23. Слезингер Г.Э. Социальная экономика: учебник. Москва: Издательство «Дело и Сервис», 2001. 368 с.
24. Смовженко Т.С., Стеблій Г.Я. Парадигмальне оновлення економічної теорії у вітчизняній науці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 2. С. 100–104.
25. Соціальна економіка: навч. посіб. / Кол. авт. О.О. Бєляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 196 с.
26. Юрьева Т.В. Социальная рыночная экономика. Учебник для вузов. Москва: Русская Деловая Литература, 1999. 416 с.
27. 70 years of social market economy. URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-in-germany-growth-and-prosperity> (last accessed: 23.03.2020).
28. Birkhölzer K. Historische Entwicklung und Wirkungsanalyse sozialer Unternehmen in Deutschland. URL: http://base.socioeco.org/docs/historische_entwicklung_und_wirkungsanalyse_sozialer_unternehmen_in_deutschland.pdf (last accessed: 22.03.2020).

29. Cassel G. Theoretische Sozialökonomie. Leipzig: C.F. Winter. English translation 1923: The Theory of Social Economy, London: T. F. Unwin. 1918 URL: <https://mises.org/library/theory-social-economy> (last accessed: 21.03.2020).
30. Demoustier D., Rousselière D. Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France. URL: http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf (Last accessed: 21.03.2020).
31. Gide Ch. Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social. Paris: L. Larose et L. Tenin, 1912. 587 p.
32. Liger Q., Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection, 2016. 120 p.
33. Moulaert F. Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*. 2005. October. Vol. 42. № 11. P. 2037–2053. doi: <https://doi.org/10.1080/00420980500279794>.
34. Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union. Study. Directors: Monzón J.L., Chaves R. Brussel: European Economic and Social Committee, 2017. 122 p.
35. Social economy in the EU. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_en (last accessed: 21.03.2020).
36. The European Summit on Social Economy. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/news/european-summit-social-economy> (last accessed: 21.03.2020).
37. The Social Economy in the European Union Brussel: European Economic and Social Committee Comité économique et social europ, 2012. 34 p.
38. The social economy: the worldwide making of a third sector. 2009. 38 p. URL: <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/13613/1/Chap%201%20Defourny%20Develtere.pdf> (last accessed: 22.03.2020).
39. Valentinov V. Non-Market Institutions in Economic Development: The Role of the Third Sector. *Development and Change*. 2008. Vol. 39. № 3. P. 477–485. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2008.00489.x>.
40. Valentinov V. Third sector organizations in rural development: a transaction cost perspective. *Agricultural and Food Science*. 2009. Vol. 8. P. 3–15. doi: <https://doi.org/10.2137/145960609788066825>.

References

1. Atamanyuk, R.F., Atamanyuk, E.A. (2020). Social economy: textbook. Lviv: Novyy Svit-2000 [in Ukrainian].
2. Baymuratov, U.B. (2010). New social economy: paradigm and prospects. *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu spozhyvchoyi*

- kooperatsiyi Ukrayiny - Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine*, 2(41), 54-59 [in Ukrainian].
3. Veselov, YU. V. (1999). Economic sociology in Russia: history and modernity. *Zhurnal sotsyolohyy y sotsyal'noy antropolohyy - Journal of Sociology and Social Anthropology*, 2 (2), 63-70 [in Russian].
4. Heyets, V.M. (2000). Socio-humanitarian components of the prospects of transition to socially oriented economy in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 1, 4-11 [in Ukrainian].
5. Honcharenko, V.V. (1999). Non-profit nature of activity cooperatives. *Regional perspectives*, 4(7), 131-138 [in Ukrainian].
6. Honcharenko, V.V., Mil'ka, A.I. (2016). Socio-economic efficiency of cooperative enterprises and national cooperative systems (new theoretical and methodological approaches). *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky ta torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 2, 9-17 [in Ukrainian].
7. Honcharova, S.YU., Honcharov, A.B., Ahramakova, N.V. (2018). Social economy: essence, principles, functions and main guidelines for Ukraine. *Biznesinform - Businessinform*, 3, 21-26 [in Ukrainian].
8. Hrynberh, P.C., Rubynshteyn, A.YA. (1998). Problems of social economy general theory. *Ékonomycheskaya nauka sovremennoy Rossyy - Economic science of modern Russia*, 2, 34-56 [in Russian].
9. Derevyanko, YU. M., Mel'nyk, L.H., Kubatko, O.V. (2014). Social and solidary economy: concept and essence, experience and perspectives. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky - Economy regulation mechanism*, 3, 89-98 [in Ukrainian].
10. Yeremenko, V.H. (2003). Social economy: textbook. Vydannya druhe, adaptovane y dopovnene. Kyiv: Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhkomstatu [in Ukrainian].
11. Yeremenko, V.H. (1997). Fundamentals of social economy: popular course. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
12. Interview with T.I. Zaslavskaya Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/zaslavskaya-tatyana-ivanovna/viewer> [in Russian].
13. Kirnos, I.O. (2010). The subject of social economy perception. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu - Economic Bulletin of Donbass*, 2(20), 35-39 [in Ukrainian].
14. Kovalenko, O.M., Maznyk, L.V. (2013). Social economy: *Lecture conspectus*. Kyiv: NUKHT [in Ukrainian].
15. Kuznetsov, O.A. (2016). Social economy in the works of M.D. Kondratiev. *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho himychoho universytetu - Economic Bulletin of the National Mining University*, 3, 31-38 [in Ukrainian].
16. Panteleimonenko, A.O., Honcharenko, V.V. (2020). On the use of term "social economy" in Ukrainian economic science. Collection of scientific

- works of scientific-practical conference, April 22-23, 2020, Poltava State Agrarian Academy. Poltava: RVV PDAA, 30-31 [in Ukrainian].
17. Panteleimonenko, A.O. (2009). Non-profit nature of cooperative organizations. *Naukovy visnyk Poltav'skoho universytetu spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrainy. Seriya: Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine*, 1(32), 20-25 [in Ukrainian].
 18. Panteleimonenko, A.O. (2008). Third sector: cooperatives as a special form of non-profit organizations. *Aktual'ni problemy ekonomiky - Actual problems of economy*, 9, 11-17 [in Ukrainian].
 19. Pryazhnykova, O.N. (2014). Social and solidary economy: opportunities for sustainable development. *Ėkonomycheskye y sotsyal'nye problemy Rossyy: sb. nauch. trudov - Economic and social problems of Russia*, 2, 86-107 [in Russian].
 20. Romanovs'kyi, O.O. (2015). Review of trends in social economy in the context of globalization and global economic crises. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*. № 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4133> [in Ukrainian].
 21. Samyhullyn, Ė.V. (2015). Economy typification variety does not correspond to reality. *Ėkonomyka y sovremennyy menedzhment: teoriya y praktyka - Economics and modern management: theory and practice*, 12(54), 62-69 [in Russian].
 22. Simakhova, A.O. (2017). Evolution of approaches to interpretation of social economy in a global sense. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny - Bulletin of Dnipropetrovsk University*, 9, 80-89 [in Ukrainian].
 23. Slezyner, H.Ė. (2001). *Social Economy: Textbook*. Moscow: Delo y Servys [in Russian].
 24. Smovzhenko, T.S., Steblyi, H.YA. (2015). Paradigmatic renewal of economic theory in domestic science. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 100-104 [in Ukrainian].
 25. Social Economy. (2005). Kol. avt. O.O. Byelyayev, M.I. Dyba, V.I. Kyrylenko ta in. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
 26. Yur'eva, T.V. (1999). *Social market economy. Textbook for high schools*. Moscow: Russkaya Delovaya Lyteratura [in Russian].
 27. 70 years of social market economy. Retrieved from <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-in-germany-growth-and-prosperity>.
 28. Birkhölzer, K. Historische Entwicklung und Wirkungsanalyse sozialer Unternehmen in Deutschland. Retrieved from http://base.socioeco.org/docs/historische_entwicklung_und_wirkungsanalyse_sozialer_unternehmen_in_deutschland.pdf [in German].
 29. Cassel, G. (1918). *Theoretische Sozialökonomie*. Leipzig: C. F. Winter. English translation 1923: *The Theory of Social Economy*, London: T. F. Unwin. Retrieved from <https://mises.org/library/theory-social-economy> [in German].
 30. Demoustier, D., Rousselière, D. *Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France*. Retrieved from http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf.
 31. Gide, Ch. (1912). *Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social*. Paris: L. Larose et L. Tenin [in French].
 32. Liger, Q., Stefan, M., Britton, J. (2016). *Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy*. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection.
 33. Moulart, F. (2005, October) *Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*. *Urban Studies*, 42(11), 2037-2053. doi: <https://doi.org/10.1080/00420980500279794>.
 34. Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union. Study. Directors: Monzón J.L., Chaves R. (2017). Brussel: European Economic and Social Committee.
 35. *Social economy in the EU*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_en.
 36. *The European Summit on Social Economy*. Retrieved from <https://www.clustercollaboration.eu/news/european-summit-social-economy>.
 37. *The Social Economy in the European Union* Brussel: European Economic and Social Committee Comité économique et social europ. (2012).
 38. *The social economy: the worldwide making of a third sector*. (2009). Retrieved from <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/13613/1/Chap%201%20Defourmy%20Develtere.pdf>.
 39. Valentinov, V. (2008). Non-Market Institutions in Economic Development: The Role of the Third Sector. *Development and Change*, 39 (3), 477-485. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2008.00489.x>.
 40. Valentinov, V. (2009). Third sector organizations in rural development: a transaction cost perspective. *Agricultural and Food Science*, 8, 3-15. doi: <https://doi.org/10.2137/145960609788066825>.

Стаття надійшла до редакції 3 квітня 2020 р.